

**ПЛОВДИВСКИЯТ ПЕРИОД НА ИВАН ВАЗОВ
И ИДЕЯТА ЗА НАЦИОНАЛНО ПРЕДСТАВИТЕЛНИ
ДРАМАТУРГИЯ И ТЕАТЪР**

Николеца Пътова

Институт за литература – Българска академия на науките

**THE PLOVDIV PERIOD OF IVAN VAZOV AND THE IDEA
OF NATIONAL REPRESENTATIVE DRAMA AND THEATER**

Nikoleta Patova

Institute for Literature, Bulgarian Academy of Science

The cultural and social characteristics of the 1880s were defined by the chaos associated with the complex transitioning processes in the country. The national idea is a reunial for this decade. Amongst the principals, whose resilience to initiate methodical strategy of establishing national cultural models, was Ivan Vazov. Besides his professional assignments and duties in Plovdiv, Vazov was investing in institutionalizing the foundations of what now is the National Theater.

The article gives an overview of Vazovs pursuits in the early to mid 80s in various capacities (“Narodnii glas“, “Nauka“, “Zora“); the member of the minicipal council and last, but not least, the prominent playwright.

The first Bulgarian government-subsidized theatrical troupe was founded in 1883 in Plovdiv.

Key words: The Plovdiv period of Ivan Vazov, literary and theatrical criticism, Bulgarian professional theater, national cultural strategy

80-те години на XIX век настъпват с ентузиазма на Възраждането, съчетан с високоемоционален обществено-политически и институционален хаос, винаги предхождащ въвеждането на ред в избора на общностните правила на всяко първосъздаване. Разнопосочност, противоречивост, неустановеност характеризират търсенията във всички житейски планове през десетилетието. Налична е обаче една обединя-

ваща рамка, която успява да удържи, да събере и дори да центрира тези търсения – високата национална идея.

Литературата не остава встрани от посочените процеси. За нея също започва да се мисли през естетическата ѝ стойност и през националната ѝ значимост. Непосредствено след Освобождението се наблюдава изобилие от такива опити, особено в жанровете на поезията и драмата. 80-те години не успяват да преодолеят инерцията на количествените натрупвания, наследена от предходното десетилетие. Но това е времето, в което настойчиво се заявява стремеж към създаване на художествено ценни литературни произведения; отговорно съставени учебници и учебни помагала; периодичен печат с трайно и авторитетно присъствие; професионализирани театър и драматургия. Периодът може да бъде наречен „второ Възраждане“, защото укрепва поставените преди това основи на почти всички културни институции. Належщата задача е да бъде подреден хаосът на новосъздаването. Сред първите, които осъзнават тази необходимост, подхождат аналитично към актуалните творчески стремежи на българските автори и системно и упорито започват да формулират национална културна стратегия, е Иван Вазов.

Вниманието в този текст е насочено към усилията на Вазов за създаване на професионален български театър и на драматургия, която да надскочи възрожденската практика за попълване на репертоар от български драми за трупи от любители театрали. Най-явна тяхна илюстрация са публицистичните и критическите материали на автора, публикувани на страниците на пловдивския периодичен печат от края на 1880 г. до 1885 г., най-вече във в. „Народний глас“.

Вазов успява не само да инициира процеса на създаване на професионален театър в столицата на Източна Румелия, но и да съдейства поне от три посоки на този процес. Назначаването му за депутат в Областното събрание осигурява необходимото административно влияние, за да могат идеите за обществено-културно развитие да намират сравнително бързо своето практическо приложение. Допълнително административно улеснение за работата му е това, че е избран в състава на т.нар. Постоянен комитет, който се попълва от десетима от депутатите, обсъжда и окончателно решава всички административни въпроси, поставяни в Областното събрание. Втората посока на влияние, която е свързана и с по-широко публично оповестяване на мнението на Вазов, осигуряват редовните публикации на театрална тема в редактираните от писателя пловдивски издания. Третата линия на неговата протеатрална активност очертават писателските му усилия.

Първите си драматургични творби – „Руска“ и съчинената в съавторство с К. Величков „Господин Мортагон“, Вазов пише не от творческо вдъхновение, а в подкрепа на идеята за развитие на българския театър. С тази цел през 1882 г. издава и набързо написания в Русе няколко години по-рано фарс „Михалаки чорбаджи“.

За обществения живот от началото на 80-те години е обичайно съчетаването на творческото с институционалното присъствие на идеолозите на българския национален културен проект. Изграждането на културни и образователни институции е задължителен елемент на всяка национална политика. Естествено е най-крупните творчески фигури, най-образованите и най-силно обществено ангажираните сред тях да са тези, които предлагат и определят културната политика. В своя пловдивски период Вазов е в такава позиция, която оползотворява най-ревностно и отговорно.

Веднага след преместването си в Пловдив Вазов се заема с редакторската работа за в. „Народний глас“ (1879 – 1885), където освен по обществено-политически теми активно пише и по въпросите на културата. Втора негова трибуна става сп. „Наука“, издавано по инициатива на Пловдивското научно-книжовно дружество. За негови редактори са избрани Ив. Вазов и К. Величков. Списанието излиза от април 1881 г. до декември 1884 г. и през целия период на съществуването си то е редактирано и фактически оживявано от грижата на Вазов (Цанева 1966: 120 – 128). След спирането на субсидията за сп. „Наука“, от 1885 г., отново в екип, Вазов и Величков организират неговото продължение – сп. „Зора“. Замислено като разширение на книжовния отдел на „Наука“, второто списание вече има характера на периодично издание за литература.

Вестник „Народний глас“ и списанията „Наука“ и „Зора“ стават трите главни трибуни, на които се изявява публицистът и критикът Вазов през своя пловдивски период. Неговите критически текстове илюстрират проблемно-тематичните и идейните движения на българската литература, респективно – на българската драматургия и театър, от началото на 80-те години на XIX в. Публикациите на Ив. Вазов в трите издания документират важни преобразователни процеси във възприемането на литературата и театъра. Позицията на Вазов, изразена в тях, илюстрира едновременно промените в художественото съзнание на българския творчески елит непосредствено след Освобождението и разбирането за националната значимост на театралното изкуство. Директно влияние върху организацията на театралния живот в Пловдив имат публицистичните материали на Вазов във в. „Народний глас“, който е мяс-

тото за неговата оперативна критика. За „Наука“ писателят пише литературни рецензии. Там излизат и две драми – „Старозагорченката“ от П. Р. Славейков и „Виченцо и Анжелина“ от К. Величков. В шестте броя на „Зора“ намират място проза, поезия и прецизно подбрани литературни статии. Макар и да не коментират целенасочено българската драматургия, списанията дават представа за литературните процеси в цялост, които косвено засягат и драмата.

С откритата във в. „Народний глас“ рубрика „Книжевен дял“ Вазов поставя на вниманието на читателите въпроса за „вървежа на новата ни, младенческа още литература“, който покрай „многого жизнени въпроси“ пред „отечеството ни“ се подминава, така че литературата „е оставена в пълно забвение, никакъв подтик не намира, никого току-речи не интересува и всяко едно ново явление в нея, било лошо или добро, минава невидяно и се забравя...“ (Вазов 1979: 21).

С рецензиите в „Книжевен дял“ Вазов акцентира върху проблеми на литературата, които разгръща в посока към театъра и драмата, и задълбочава разискването, търсейки обществения ефект на културните инициативи. Така въпросът за създаването и развиването на български театър става една от постоянните теми на публицистиката от пловдивския период на писателя.

В началото на 80-те години критическото мислене върху литературните и въобще върху културните процеси сред българите, макар и да не се отличава значително, все пак изпреварва по зрялост самите произведения. Особено явна е липсата на развитие при драматургията и Вазов последователно я подчертава. За разлика от драмите създаването на поезия и проза не прекъсва в годините на политически промени. В първите години след Освобождението българската драматургия се представя от издавани за първи път или преиздавани драми от предходното десетилетие или от пиесите на особено продуктивния драмописец Тодор х. Станчев.

Още с първите си статии с множество емоционални аргументи Вазов коментира състоянието на съвременната му литература, поставяйки я в контекста на процесите, които я формират в предосвободенските десетилетия и в съпоставка с настоящето. Например издаването през 1880 г. на драмата „Илю войвода“ от Н. Живков според Вазовата преценка е изостанал с 10 – 15 години от времето си литературен факт. Защото, обяснява авторът, ако преди Освобождението на драмата „у нас“ се е гледало не като на художествено произведение, а като на „лесно и практично средство да се подежда въз умът и чувствата на по-голяма част от народа ни, чрез излагание събития из ми-

налото и настоящето му да се внуши силна омраза към вековните ни притеснители и следователно воля и въодушевление за борба“, „днес обаче стана преврат и в положението, и в идеите на народът“ (Вазов 1979: 24). През 80-те години драми като „Илю войвода“ единствено илюстрират липсата на „изкуство, граматика и драматизъм“ и с настоящата си поява дават облика „на драматическата литература у нас“. По съчиненията, които се издават сега, „иностраниците съдят за степента на нашето духовно развитие“ (Вазов 1979: 24). В тази забележка Вазов има предвид посочените в „История славянских литератур“ от А. Н. Пипин и В. Д. Спасович произведения на българската литература, сред които фигурира и драмата на Живков.

В следващ брой на вестника излиза рецензия за Т. х. Станчев като драматург. Силата на Вазовото възмущение от издаваните български драматургични съчинения ескалира. В нея критикът изброява над десет заглавия на драми, за които заявява, че дори не счита за необходимо да коментира – свръхпродуктивността на техния автор и заглавията им са достатъчни, за да илюстрират явлението „Станчевщина“, белязано от „печата на бездарността, злокусието, грубостта и наглостта“ (Вазов 1979: 29). Думите във Вазовата рецензия са твърде силни и обиждащи. Но те също носят следи от критическия подход във възрожденската преса, където оценките са крайни, а поднасянето им – емоционално. Зад несдържаното иронизиране във финала на статията се разчитат горчивината и личната съпричастност на Вазов към несъответствието между величието на събитията от най-близкото минало и невъзможността на българските писатели да го опишат художествено адекватно:

„Великите епохи раждали велики хора. С нас не излезе истинна тая аксиома: епохата ни е велика, а ние остахме пигмеи! ...ние имахме нужда от някой Шекспир: господ ни даде Станчева!

(Вазов 1979: 29)

Вазов е сентенциозно ироничен в неприкритото възмущение, с което се изказва за потенциалния български театрален репертоар. Критическите му бележки са написани в призивно-публицистичния дух на драмите, за които се отнасят. Независимо от липсващия художествен анализ авторът много вярно улавя културните процеси, подчиняващи на своя развой и литературния живот. Той настоява, че трябва да бъде преодоляна инерцията от възрожденското писане на драми; че писането трябва да е художествено достойно усилие; че

трябва да бъде насочена много и административна, и творческа енергия за създаване на професионален български театър.

Своите същински театрални обзори поетът започва с информации за гръцките трупи в града, които поставят пиеси на гръцки език. Спектаклите се превръщат в обичайния за времето театрален празник, в който с удоволствие участва и българска публика. От една страна, Вазов приветства тези културни прояви, но ги тълкува като форма на национална демонстрация на гръцкото население в Пловдив. Смята, че адекватният български отговор изисква аналогични прояви. Настоятелно подчертава необходимостта от българска театрална инициатива, защото настоящата ситуация на добросъседско споделяне на чуждото театрално събитие не обслужва националната кауза на българите в Източна Румелия: „пълним с пари касите им и с публика салоните им – пише Вазов, – а нашият театър нека чака!“ (Вазов 1979: 34). Тук националната идея се надгражда над културната инициатива. Заявяването по различни начини на доминиращото национално присъствие на българите в многонационалния Пловдив е от първостепенна важност в този момент. Това би доказало несъстоятелността на геополитическото определяне на Южна България като турска провинция. Първото преброяване на населението на Източна Румелия през 1881 г. показва, че българите са две трети от общия брой на постоянно живеещите в областта (Стоянов 2008: 17). Правилната българска културна политика би трябвало съзнателно да се стреми към подчертаването на този факт. Създаването на български театър, който по своята природа е публично изкуство, по естествен начин би дало гласност на българското присъствие. И Вазов настоятелно го напомня. Уводната статия на в. „Народний глас“ от 24 март 1881 г., чийто автор е писателят, има характера на програма. В нея се посочват елементите, които биха сглобили целостта и стабилността на националния театрален проект. Статията започва призивно-императивно:

На последне време, по повод на театралните представления, дадени на гръцки в градът ни, хвана да се позагатва и из публиката, и в печатът за нуждата да се даде живот и на един български народен театър, въпрос, който досега не беше от никого възбуждан, но с когото вече е време да се позанимае публичното мнение в отечеството ни.

(Вазов 1979: 36)

След като изтъква назрялата необходимост в периодичния печат да се отдели постоянно място на въпроса за създаването на българска народна сцена, Вазов припомня образователния ефект на театралните

представления от древността до настоящето му и въздействието на Войниковия театър през Възраждането. Изграждането на театъра като национална културна институция би имало двупосочен смисъл. От една страна, българската общност ще се сдобие с културен авторитет, който в момента не достига. От друга – ще бъде естествен подтик за развитие на „драматическата литература у нас“. Авторът е убеден, че потребността от театър и потребностите на театъра ще провокират писателските таланти. Връща се отново на темата за българската публика в Пловдив, която поради липсата на български представления посещава гръцките и така финансово и морално поддържа чуждия театър, а нехае за свой. Националното самолюбие на всеки народ би било засегнато от културна ситуация като тази в столицата на Източна Румелия. Това се отнася и за „невнимателен и апатичен към себе си народ, какъвто е нашият“ (Вазов 1979: 36). Уводната статия на „Народний глас“ уверява, че артистизмът е присъщ на българите и само трябва да пожелаят да го изявят, за да се оживи все още имагинерната българска сцена.

В статията е добавена следващата стъпка от очертаната обществена програма за създаване на български театър. Авторът припомня ролята на държавата за финансовата и за административната поддръжка на всякакъв вид общественополезни заведения. Финалът, както и началото, е призивен – да се чуе в Областното събрание глас, който да предложи приемане на решение за финансова подкрепа на българска трупа.

Хронологията на събитията от следващите месеци показва, че начертаната от Вазов програма постепенно се изпълнява.

Другият авторитетен пловдивски вестник – в. „Марица“, също следи отблизо театралните прояви в града. Отразява чрез дописки от София и тамошните любителски представления. Дори публикува обвиненията на анонимен автор от София срещу безотговорното управление на „привременното настоятелство“ на дружество „Славянска беседа“, което е провалило идеята за постоянна театрална трупа в столицата на Княжеството. По този повод се оформя първата театрална дискусия в следосвобожденската преса (Саев 1997: 51). „Марица“, както и „Народний глас“ стриктно информират за зачестилите от есента на 1881 г. любителски представления в Пловдив.

Статиите на Ив. Вазов са своеобразна хроника на театралния живот в Пловдив. Писателят съобщава за сформираниите в града любителски трупи; не пропуска да оповести всяко представление; коментира качествата на поставените пиеси и актьорските сполуки или

неуспехи. Приветства спектаклите на „Райна княгиня“ от Д. Войников и на „Михалаки чорбаджи“, защото на пловдивска сцена звучи българска реч. След постановката на „Невянка и Светослав“ пише, че тази драма на К. Величков е едно от „малкото добри драматически съчинения в нашата книжнина“ (Вазов 1979: 95). А оценката за играта на актьорите варира между „прекрасно“ и „хубаво“ и „изобщо представлението се извърши доволно сполучливо“ (Вазов 1979: 95). Към края на 1881 г. Вазов с ентузиазъм следи театралните прояви. Обнадежден е от образувалите се вече три любителски трупи в Пловдив и изразява надежда, че ще продължат да дават „патриотически“ и „благородни“ забавления за пловдивското общество.

Към споделения „театрален“ оптимизъм Вазов има повод да добави още радостни новини – този път от Областното събрание, което в края на декември 1881 г. приема бюджет за основаване на театрална българска трупа: „Значи, положи се вече здрава основа на българският народен театър“ (Вазов 1979: 97). Авторът отбелязва и литературните последици от финансирането на театрална трупа – „осигуряваме си разцъфтяването на една драматическа литература у нас“:

Сега, като ще има кой вече да представи човешки една пиеса, то и оние люде, които имат желание и дарование да работят успешно по драматургията, ще се съвземат да напишат нещо добро и свястно, като се не боят, че неспособността и невежеството на едни импровизирани актьори ще опозорят трудът.

По тоя начин ще бъдат погребени всичките Райни княгини, Велеслави, Страшни Крумове и Станчевските бездарности, за да се даде място на истинно драматически произведения у нас.

(Вазов 1979: 97)

Динамичният театрален завършек на 1881 година е само един осъществен етап от начертаната от Вазов програма за изграждане на български национален театър, но все още е далеч от успешното ѝ финализиране. Още през месец януари 1882 г. той публикува статия, в която прави характеристика на театралната ситуация в България и продължава да пише настойчиво за необходимостта от художествена промяна:

„[...] преди петнадесет-двадесет години [...] представянето, например на Райна княгиня, произвеждаше страшен фурор, правеше епоха в духовния живот на населението от оня град, в който се представяше. Неопитните и никога невиждали сцена актьори се представяха на удивлените зрители като някои общеевропейски таланти [...].

Времето обаче, когато нашата публика безусловно се възторгваше от всичко, що ѝ напомняше за старината и славното минало, се мина вече [...]“

Въпреки знаците за готовност за промяна у публиката, „разкопават се от гроба“ драми като Велизария и Многострадална Геновева; Станчовите Драндавели имат вече по няколко издания [...]. Невежеството дава днес тон на нашата драматическа книжнина; безвкусието и тъпостта на масата раздават венците сега [...]“

(Вазов 1979: 106)

Критичният публицистичен тон в този и в следващите материали на театрална тема цели да провокира необходимата административна активност, за да се осъществят взетите от Областното събрание решения. Отпуснатите субсидии за култура и образование или не се усвояват, или парите се изхарчват случайно, без стратегия. Повече от година на страниците на „Народний глас“ Вазов периодично напомня, подканя за оползотворяване на гласуваните пари за театрална трупа. Риторичното му възмущение от инертността на „директора на народното просвещение“ градира и на следващата година в статия, озаглавена „Български народен театър“, той се обръща по име към главния виновен за забавянето:

Г. Груев, какво правите? Имате отпуснати 75 000 гр. за спомагане организирането една българска трупа, имате съчувствието, съдействието на всинца ни [...].

Знаете ли какво значи това смешно, това малко нещо: основание на българският народен театър?

То значи: преврат.

Ако вий способствувате в една хилядна част за осъществление на тоя преврат, то вий сте изпълнили една свята мисия.

(Вазов 1979: 154)

Вазов проявява завидно постоянство и приема като мисия създаването на българска театрална трупа. Упорит, убеден, аргументирано настоятелен, той е един от двигателите, за да бъде осъществена начертаната още с идването му в Пловдив идея за национален театър.

Равносметката на публициста в последните дни на 1883 г. е удовлетворяваща: в Пловдив играе първата субсидирана българска трупа (нищо, че междуременно трупата се е разделила на две поради вътрешни конфликти); от сцената звучи българска реч; пловдивското общество започва да усеща нуждата от театър и залата е пълна със зрители. Въпреки бедната и несъстоятелна българска драматургия те-

атърът е в процес на напредък, но за да продължи да се развива, е необходим по-добър репертоар. Вазов има ново изискване към Дирекцията на народното просвещение – да финансира превеждането на добри европейски пиеси. Ако те заменят наличните български драми или превежданите без висок критерий чужди драматургични творби, ползите за театъра ще бъдат най-малко две – ще се развият вкусът и критериите на публиката, а българските писатели също ще имат по-високохудожествен модел, който да следват.

През следващите месеци в бележка в библиографския отдел на вестника за 1884 г. Вазов със задоволство отбелязва, че вече са преведени няколко европейски драми. В друга театрална бележка (от пролетта) споменава прогреса в играта на артистите. А отзивът на в. „Съединение“ за първото представление в Пловдив след лятното турне на трупата е, че тя е „напреднала твърде много“; че на сцената стоят истински актьори, както и „че имаме вече театър, имаме трупа, която да отговаря на званието си“ (Тошева, съст. 1999: 221).

Четири години след установяването на Ив. Вазов в Пловдив първоначално заявената задача, свързана с театъра, е постигната, а той се проявява като най-ревностния и последователен неин вдъхновител и изпълнител. Високата стойност на Вазовата публицистика по въпроса за театъра и съпътстващите създаването му проблеми е в многоаспектната авторова позиция. Той съумява да представи вярно и с разбиране гледната точка на публиката. Отчита и коментира, без да осъжда, различията в нивото ѝ, но настоява, че трябва да се следва вкусът на онази част от зрителите, които са с по-високи културни изисквания. Наясно е и с писателските творчески усилия и с мястото на драматурга в процеса на създаване на театъра; с липсващата мотивация талантливите писатели отговорно да вложат труда си в създаването на стойностен драматургичен текст. Вазов има добро понятие и за административните механизми – как да се задвижат и как работят, за да се осъществи на практика една културна програма. А публикациите му във в. „Народний глас“ го представят като отличен публицист. Вазов притежава и верен журналистически усет. В театралните отзиви, които пише, понякога се усеща рекламен похват – той умее да възбуди интереса, емоциите и да подкани публиката да не пропусне интересно представление. Не са редки случаите, когато е изискващ, упрекващ и назидателен. Тогава настоява зрителите да изпълнят дълга си и да напълнят салона, в който играе българска трупа. Нерядко провокира вместо културните потребности националната отговорност на българската публика.

Със своите плам и постоянство Иван Вазов успява да преодолее много от административната и човешка инертност и апатия и да разпали театралния ентузиазъм в Пловдив. Успява да помогне на театралите да се професионализират; на драматургията – да се развие; на идеята за български национален театър – да укрепне и в кратко време да успее да се наложи.

ЛИТЕРАТУРА

- Вазов 1979:** *Иван Вазов. Събрани съчинения.* Т. 19. Ред. Цанева, М., и Тодоров, И. [Ivan Vazov. Sabrani sachinenia.] София: Български писател, 1979.
- Саев 1997:** Саев, Г. *История на българския театър.* Т. 2. [Saev, G. Istoriya na balgarskiya teatar.] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1997.
- Стоянов 2008:** Стоянов, М. *Когато Пловдив беше столица.* [Stoyanov, M. Kogato Plovdiv beshe stolitsa.] Пловдив: ИК „Хермес“, 2008.
- Тошева 1999:** *Български театър 1880 – 1900.* Т. I. Съст. Кр. Тошева, С. Байчинска, И. Бурилкова, В. Дечева. [Balgarski teatar 1880 – 1900. Sast. Kr. Tosheva, S. Baychinska, I. Burilkova, V. Decheva.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1999.
- Цанева 1966:** Цанева, М. *Иван Вазов в Пловдив.* [Tsaneva, M. Ivan Vazov v Plovdiv.] София: Наука и изкуство, 1966.